

אלן בוסקה : המשורר והמדינה

אין עוד איש היודע דבר במחלט. הוודאיות נעשות ארעיות כמנסחיהן. עולמנו נתון בהלך-רוח המזכיר את זה של צרפת בסביבות 1830: האשליות הגדולות של הכיבוש והאפופיאה נמוגה, ואשליות-השווא החדשות של הליברליזם הפרלמנטרי עדיין לא הוגדרו שיטתית. ודאי, מבוכתנו הנוכחית מורכבת הרבה יותר, אף יתרון נורא יש לנו על המערביים של 1830: יודעים אנחנו כי ודאיותינו שלעתיד-לבוא לעולם לא תהיינה שוות יותר מאותן שהיו ואינן עוד. שוב אי-אפשר להוליכנו שולל, או דבר שהוא בעת-זבועונה-אחת גרוע ומועיל לאין-ערוך יותר, שגזירה עלינו רק שנוליך עצמנו שולל עד-אין-קץ, שנחיה בלי ודאיות, ובקרוב, הבה נקווה, שנחיה בלי הצורך בוודאות.

החוקר שוב אין די לו שיגלה גילויים, חייב הוא גם לדעת את פשר תגליתו; כאשר אך יהיה בידו לעמוד על פשרה של זו, מיד אי-שקט תוקף עליו: אין הוא מוכן כל-עיקר לסיפונים הצפונים לו בנפלאות שאותן הוא מוציא לאור עולם. הרי אלו נפלאות אשר, בידינו כמו גם בידי הפוליטיקאים, עשויות הן להביא לידי התאבדותו של האדם. על כן הכרח שאי-אפשר-בלעדיו הוא לחוקר לפעול על פי בוחן שאינו שלו; זה של המוסר. לשעבר היו מבקשים ממנו לדעת ולהכיר; כיום מבקשים ממנו שיחליט עד היכן מותר לדעת ולהכיר, יש אפילו המגנים אותו על שיותר מדי הוא מיטיב להכיר ולדעת. מה יהיה אם, בעטיו, ימצא בריון בן-חיל בבוקר לא-עבות כי מגובה 4,000 מטר אין לונדון נושאת חן מלפניו ויטיל עליה כלאחר-יד פצצת-מימן אחת חמודה? פשע זה עלול להיעשות יומיומי וקל-לביצוע. אי-המדע שוב אינו איש-מדע; הריהו איש שאימת נפלאותיו שלו רודפתו. אין הוא יודע, שוב אין הוא יודע, מתוך שהוא יודע יותר מדי.

לא טוב מזה הוא מצבו של הפילוסוף, הוא בונה שיטות, שיודע הוא בהן כי אינן אלא שיטות, שעד-מהרה תבואנה שיטות אחרות תחתיהן. ביסוד הגיוני יש כעין הברקה שאין הוא יכול לתרצה; ורק לאחר ההברקה הזאת לובש הכל, על פיגומיה, צביון הגיוני, כלומר שרירותי. הוא בונה בניינו על הספק או על הארת-הבינה. יודע הוא שאין האמת מתחמו; לכל היותר יכול הוא להביא לעולם אותה אמת הקרובה לאמת בשניוני-נוסח או בגירסה חדשה. הוא מעמיד פנים כמי שמקפיד במושגים שאינם מניחים מקום לקפידה, מכוח עצם העובדה שהם מתפתחים והולכים; ולעתים קרובות הוא מסתיר את אולת-ידי בחריפותו של אוצר-מלים מופשט שהוא חידושו היחיד. הוא ממיין, הוא מסווג, הוא מגדיר, קרבנו של שכל שאינו משיב על החידות המציקות לו בלי הרף.

הפוליטיקאי. זה הורגל לפתור את הבעיות בפעולה, בין שקולה בין שאינה שקולה. אפילו המלחמה היא כיום מן המופרכות ששוב אין איש מעז להיתפס להן אלא בסכסוכים מקומיים, ששוב אינם ראויים לתשומת-לבן של מעצמות לאמיתן. והמעצמות הללו עצמן, החוששות שמא יאבדו להן המישים מיליון איש בתוך פחות מחמישים שניות, נאלצות גם נאלצות להודות שאין הן מעצמות ככל שהן מתימרות להיות. עומדים אנו בתקופה של פשרה ושל בושה נבוכה. הקפיטליזם, אויבו המושבע של הסוציאליזם, עושה עמו פשרות מתוך פחד אטומי; ומאותה סיבה מכיר הסוציאליזם בקיום-צוות עם הקפיטליזם. אמצע המאה העשרים נעשה סוף-סוף — והרי זה נצחון עלוב — אותו רגע בהיסטוריה שבו האידיאליזם מפנה מקומו ליצר הקיום. בחשבון אחרון אין זה חטא חמור: מוטב שייעלמו האידיאליים ויישארו בני-האדם, ולו גם יהיו כולם נכזבים פחות או יותר. מאה ללא אשליה ואפילו ללא גדולה אמיתית הריהי בגדר חידוש; ההיסטוריה תסתגל לכך. במחיר זה אולי נקנית ההיגינה של הרוח: אפשרויותינו מוגבלות, כולנו בני-תמותה עד מאד (הרבה יותר משהיינו אי-פעם לפנינו). שוב אין אנו יכולים לבצע דבר בלא שנגיד לנפשנו שמחר עלולים אנו להיכחד.

המושגים המופשטים פנה זיום. המולדת עוקרת ממקום למקום או נעלמת. בין שני החצאים של פקיסתאן יש מקום לכמה וכמה „פקיסתאן“. בכל דור ודור בולעים את פולין, או את מה שנותר ממנה, ומטלטלים אותה כמוזרדה של כלום כשיעור מאתיים קילומטר מן המקום בו היתה קודם-לכן. אחרי המלחמות ממציאים וילסונים נטולי כל חוש מציאותי מיני יוגוסלאביות, בעוד אשר בכל תקופות ההיסטוריה בוראים וילסונים אחרים פאנאמות וקוסטה-ריקות, צללי-רפאים שבעצמאותם המדומה אינם ממישים יותר משהיו קודם. בארץ אידיאליסטית כל-כך, על פני השטח, כצרפת מנהלות מפלגות השמאל מאז 1870 פוליטיקה ימנית, ומפלגות הימין מנהלות פוליטיקה שמאלית. גי מולה, סוציאליסט בעל הכרה, משגר חיל-צבא למצרים; עשרים שנה לפני כן חתם פייר לאוואל, איש הימין, בעזו-הכרה לאמיתו על חוזה אי-התקפה עם סס"ר. באורח כללי יותר אפשר לומר שזכות ההצבעה, זו שהיתה ממש סמל לחופש-הפרט במאה הי"ט, נודלולה כיום, ויותר ממנה נחשבת זכות אחרת, מוחשית יותר ורוממה פחות, היא זכותו של אדם שתהיה המדינה משלמת בעד משקפיו ושניו התותבות.

היכן מקומו של המשורר באווירה הזאת של ימינו, באווירה הזאת שאפשר להגדירה כדמוקרטיזציה על המישור הנמוך ביותר של הרצונות כמו גם של רגשי התחרדה והבהלה? למראית-עין ראשונה דומה שהציבור זונח את המשורר ומניח לו לעשות בערך כל מה שלבו חפץ, בתחום רשות-היחיד שאך מעטים עורבים את לבם להיכנס אליה. אין זה אלא רושם שטחי. אם הגיעה הרפובליקה לידי כך שהיא אומרת לנפשה שאינה מוסד מושלם אף לא קיים לעד, הרי פירוש הדבר שיורדת קרנם של כל חוקיה, בין כתובים בין שאינם כתובים. הואיל והכל יש לו חילוף ותמורה, הואיל ואין דבר קדוש שאי-אפשר להחליפו באיזה דבר חדש

העשוי להיות קדוש יותר, קונה לו פתאום האפשרות לזוית-חן שניטלה מן המוחש. מתעורר אפילו חשק להעמיד את העקרון הזה: קרנה של השירה עולה ככל שיוודת קרן היסודות המוסריים של הרפובליקה. אפשר להעמיד אפילו עוד עקרון: ככל שיוודת קרן היסודות המוסריים של הרפובליקה בעיני אזרחיה, כך האזרחים פונים אל המשוררים לקבל מהם פתרונים שבזמנים כתיקונם לא היו מעלים בחלומם לבקש מהם. איזה פתרונים? שום פתרון מידי, כמובן; אבל נוכח פגמותם של הפתרונות והטכניקות והפילוסופיות, אולי יבקשו מהם פתרון דמיני בתחום המוחלט שיש בו כוח-משיכה לפחות משום היותו חדש וחסר-שחר. מעצם טבעו נתפס המשורר לחירות חסרת-אחריות, וכאן קורה דבר בלתי-צפוי למדי: מחזרים אחריה, מקנאים בו על חירותו ומודים שתמונת-העולם שלו חסרת-האחריות אפשר שתהיה ראויה להתעניינות — במקום אחר, בחלום, במבוך התת-מודע — לא פחות מן התמונות ה"אחראיות" שפשטו את הרגל. מגיעים אנו כאן אפילו לפרדוקס הזה: מבקשים ממנו לפתח אמיתות שאין לאמתן, מן הטעם הפשוט שהאמיתות שניתן לאמתן חשודות הן מעתה.

כלום יש להתפלא כל-כך על הפניה הזאת אל המשורר? המפלות הרצופות של ההגיון והקרטזיאניות שבו-הפרו את האינסטינקט והחלישו את הניגודים המלאכותיים בין מה שניתן לנתחו לבין מה שאי-אפשר לנתחו: בין השיטה המדעית לחוסר-השיטה של השירה, בין מה שאפשר להביעו ולמסרו לבין מה שאין לבטאו במלים. אנשי-המדע, שאף הם נסתחפה שדם, מגיעים לידי כך שאומרים הם כי ברגעיהם הטובים ביותר נשמעים הם לכוח שאין-לעמוד בפניו; הכוח הזה שאין-לעמוד-בפניו הוא השראתו של המשורר מאז-ומקדם. הנה כי כן חלה התקרבות בין ההברקה היוצרת את הדעת לבין ההברקה היוצרת את היפה. מכאן מתבקשת המסקנה שדקארט הוא משורר וקאנט בודה דברים מלפניו. דבר אחד הוא בגדר ודאי: בדרך הדימוי יכול המשורר לבשר תגליות שאינן נבדלות מתגליות המדע העליון אלא במובן אחד: אין לעשות בהן שימוש חמרי. נביא דוגמה. בתוך מין התפשטות-הגשמיות, שאיננה נבדלת בהכרח מהתפשטות-הגשמיות של ארכימדס בחדר-האמבט שלו או של גיוטון תחת עץ-התפוח שלו, מצהיר המשורר: "העץ מתעופף לו בזמר". מה תגובתו של האזרח בעולמנו אחוז-המורא? תחילה הוא מגיב בספקנות. ספקנות זו שהיא חזקה כדי-כך שבסופו של דבר היא מקיפה גם את הספקנות עצמה. ברור מאליו שעץ איננו עץ. לאזרחנו זה ברור גם שיכול היה עולמנו שלא להיות כפי שהוא נראה, וכי האטומים המהווים כיום עץ יכולים היו להצטרף במקום אחר ובדרך אחרת ולהוות עצמים ויצורים אחרים בטבעם, ואפילו עצים בעלי סגולות אחרות. בתחום המוחלט, אפוא, או בתחום הדמיון, ייתכן גם ייתכן שיהיה עץ עץ ומזמר, שהרי לפי עצם הבנתם של בני-האדם סדרי התקופה האנושית הם ענין מקרי ובן-חלוף למדי. מתערער הבטחון בנתונים הפוזיטיביים, או הנחשבים פוזיטיביים; מתנקמים בהם על-ידי שקוראים לנתוניו של המופלא להתרבות בלי סייג.

מכאן אנו מגיעים למצב הוה המשונה למדי במדינה: האזרחים נרתעים מן האמיתות הברורות מדי ומן העובדות הקרובות מדי; מפחד פן יוליכום שולל עוד פעם, מעדיפים הם להיאחו בפיתולי הספק, ושוב אין הם נרתעים מפני הגילויים המופרכים של המופלא. הספק והמופלא. שסוף-סוף נזדווגו יחד, נעשים כעין יסודות של שירה העשויה כמידתו של האדם, הנכזב לבלתי-מרפא, של המחצית השניה למאתנו. ואולם אכזבה זו איננה טראגית, שפן יאושו הוא שקט, אף יש בה אופטימיות מזוהה; מוכן הוא להעניק את חיבתו לאיזו פיה, שאינה מתימרת ללמדו ולא-כלום, ולא לאמיתות העתיקות שהתנער ונפטרו מהן. מלבד זאת הרי אם אך יביט על סביבו מיד יראה עד היכן הפנטסטי נעשה דבר של יומיום.

בלאיודעים, בתאיודעים, קרוב האדם מן הרחוב יותר מתמיד אל המשורר, אף אם אינו מבין אותו. המשורר חייב להסיק מכך שקיבל עליו חובות חדשות כלפי האדם מן הרחוב. בשכבר הימים שרוי היה במגדל-השן שלו ולא דיבר אלא בשביל הדורות הבאים; או שיורד היה אל הרחוב וחזרו, על פי כללי אמנותו, על אמיתותיהם של אחרים שהוא לא טרח להתווכח עליהן. תפקידו הנוכחי הוא קל יותר וקשה יותר בעת-יבוענה-אחת. קל הוא יותר הודות לכך שנתונים בו אמון קוסמי בטבעו, שאין לתרצו בנימוקים שאפשר לנתחו; וכן גם גם הודות לחשדנות כלפי כל המדעים המדויקים. קשה הוא יותר שפן שוב אין די לו בכך שישתעשע בהבלים, שיתבטל ויתבדר. מתוך איזה יפוי-כוח טמיר עליו להגות מחדש את העולם, לסדר מחדש את היקום, לשנות בכוח הלשון את סדרי יסודותיה של רגישות האנושות כולה. בעת-יבוענה-אחת חייב הוא לבלבל את בני-דמותו ולהאיר את דרכם, לפעול בשיריו כחכם בעורו של קוסם, כפילוסוף היוצא גם להנהיג את הבריות. בכל שיר ושיר חייב הוא להסתייע בכל האמצעים והתחבולות שבגדר האפשר, ולהעלות חזיונות של עולם נולד ומתהווה כמו גם של עולם הפושט צורה ולובש צורה. אם דבק הוא בממש, הכרח שיהיה גם הממש הזה מועמד בספק בלי הרף ומועשר באלף קרני-אור שונות. בדומה לצייר, שמעתה שוב אינו רשאי להעתיק מציאות מוחשית, הוא חוזר ומגדיר בלי חסך את יחסי האדם עם חברו, את יחסי האדם עם היקום ואת יחסיו עם המלה.

יחסי האדם עם חברו מה הם? התשובה עודה תלויה בספק, וכאן ניטל על המשורר לפלוש לתחום שלא מפבר שייך היה לפסיכולוג. היחסים שבין האדם ליקום אכן קל יותר לתפסם. המשורר מעיד כי הקיץ הקץ על האבסולוטיזם האנטרופומורפי. הסרפד יש לו זכויות על העין המביטה בו. זכויות שאין העין חושדת בקיומן. המטאור חושב, כותב, הוגה. זה שעוד לפני רגע היה עץ, אם הוא עץ ומזמר בעת-יבוענה-אחת, הרי אולי הוא עושה כן לפי חוקים שהמשורר לא יוכל לבטאם אף לא להבינם, אלא שעם זאת עליו החובה להקבילם על הדעת בכוח תעתועי רוממותה של המלה. כי גם היחסים בין האדם למלה נהפכו על פיהם. מניחים למשורר את מלוא החירות להחליט שהמלה אינה תלויה בשימוש שהוא עושה בה. בעולם דמיוני (שהואיל וכבר נצטייר בדמיון הריהו מתקבל על הדעת)

זכויותיו של העץ על המשורר אינן נופלות מאלו של המשורר על העץ; זכויותיה של המלה „עץ“ על העץ מקיפות הן לא פחות מזכויות העץ על המלה המציינתו. ומתוך כך — על המשורר הנוקק לה. המלה „עץ“ שקולה כנגד המשורר; היא מתמודדת אתו, היא עומדת בפניו, ותמיד היא שרירה־וקיימת אחריו, כי משעה שנעלמים המשפטים־הקדומים על מה שלמעלה ומה שלמטה הרי במובן ידוע המלה היא הכותבת את המשורר.

תפקידה של השירה כיום שני פנים לו, ומכוח עצם העובדה הזאת הוא בבחינת דבר־היפוכו (שלטון ה„פשרה“, באמצעה זה של המאה, אין ספק שהוא מפלתם הגדולה ביותר של מושגי התוויה היהודיים־הנוצריים, ובתוך כך הריהו הנצחון הגדול ביותר של טאאואיזם דינאמי יותר מן הטאאואיזם כשלעצמו). השירה הריהי הגדרה מחודשת של כל הערכים, של כל המדעים ושל כל התופעות; והיא גם מאגיה, שבה הכל לובש חשיבות כהברקה־ממעל מכוח עצם העובדה ששום דבר אינו בחזקת ודאי ושכלל הרגשות, המושפלות וההשערות מסתחרר בלי־חסך בתוך צניפות־סופה שאין לעמוד בפניה. השירה היא מושגית יותר משהיתה פעם בהיסטוריה. אין היא יכולה עוד להיות לאומית, משום שיותר ויותר היא ניתקת מן המקרים המקומיים שהביאוה לעולם. היא פלאניטרית לאמיתה, ויש לומר אפילו שהיא הספירה היחידה בה מוצאים בני־זמננו אחדות (אחדות בתחום שלא־מכאן, כמובן) שניתן להצדיקה בניתוח מפורט ומדוקדק, שכן לא המוזיקה, אמנות חושית, ולא הציור, אמנות שאין לה השפעה על המחשבה, אין בהם כדי לספק את הצורך בהגות מעמיקה, צורך שבו חש כל אדם המבקש להשתנות, מאחר שהשתנות ושינוי־הצורה הן שתי השאיפות הגדולות של אורחי העולם, שמעצם מהותם אין הם שמחים בחלקם עלי־אדמות.

השירה, שנפטרה מגינוניה החולפים, מפלליה המצומצמים, מתפוצצת ופורחת אל מעבר לתחום הלשון המסוימת בה נכתבה, והיא מכוננת את שלטונה הלוהב של הלשון הפלאניטרית; הריהי כיום הספירה היחידה שבה מתגלה הומאניזם חדש, שעודנו בלתי־מוגדר אלא שהיקום מטביע בו את כל סימניו כולם.